

QISQARĠAN ADAM ATLARINAN JASALĠAN FAMILIYALAR

Jarimbetova Maryam

Berdaq atındaġı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

«Qaraqalpaq til bilimi» kafedrası magistrantı

ABSTRACT

Maqalada qaraqalpaq familiyalarınıń jasalıwı, qısqaǵan adam atlarınan jasalǵan familiyalar haqqında sóz etilgen.

Tayanış sózler: rásmiy emes adam atları, qısqaǵan adam atı, familiyalardıń jasalıw usılları.

Kóp buwınlı bir quramalı hám eki yamasa úsh quramlı adam atları awızeki sóylew tilinde tolıq ayılıw menen birge qısqartılıp ta ayıladı. Qısqaǵan ismler antroponimikada rásmiy emes adam atları sıpatında úyreniledi.

Qısqarıw - dara sózden bolǵan adam atlarınıń quramındaġı ayırım ses, buwın, morfemalardıń túsip qalıwı nátiyjesinde, al qospa adam atlarınıń qálegen bir komponentiniń túsip qalıwı yamasa adam atındaġı sońǵı komponentlerdiń, buwın yamasa morfemalardıń túsip qalıp, ornına “subyektiv baha” mánili affikslerdiń qosılıwı nátiyjesinde payda boladı¹.

E. Begmatov ózbek tilindegi adam atlarınıń qısqarıw qubılısı:

- 1) Adam atına erkeletiwshi máni beriw arqalı;
- 2) Adam atın aytıwdı jeńillestiriw maqsetinde (ásirese, qospa adam atların)² ámelge asıwın kórsetip ótken.

¹ Сайымбетов О.Т. Қарақалпақ тилиндеги меншикли адам атлары. Нөкис, «Билим», 2000, 42-бет.

² Бегматов Э. Антропонимика узбекского языка. АКД. Ташкент, 1965, 21-бет.

Qisqartıwdıń tiykarǵı ózine júklegen tillik funkciyası – sózdi (sol, qisqarǵan til birliklerin) qollanıwdı jeńillestiriw. A.V.Superanskaya adam atlarınıń qisqarıwın «strukturalıq, morfologiyalıq hám haqıyqıy obyektiv process»¹ sıpatında bahalaydı.

Adam atlarınıń qisqarıw qubılısı eki túrli jaǵday menen baylanıslı:

- 1) ismdi qolay formada aytıwǵa umtılıw hám
- 2) balanıń ismin aytıp erkelew arqalı, onıń isminiń ózgeriske ushırawı.

Hár eki jaǵdayda da ism óziniń negizgi formasınan basqa formaǵa ótedi, qisqaardı. Qisqarǵan ismlerdiń ayırımları tolıq ism menen qatar jumsalsa, geypara qisqarǵan adam atlarınıń kóp qollanıwı, onıń ism sıpatında saqlanıp qalıp, tolıq ismniń qollanıwdan qalıwına sebep boladı. Usılayınsha, qisqarǵan formasın saqlap qalǵan (er) adam atları familiya jasaw xızmetine ótedi.

Solay etip, qaraqalpaq familiyaları rásmiy tolıq adam atlarınan da, rásmiy emes (qisqarǵan hám erkeletiwshi) adam atlarınan da jasala beredi.

Qaraqalpaq tilinde qisqarǵan adam atlarınan familiya jasalıw ózgesheligi tómendegishe:

a) sóz ortasında ayırım sesleri túsip qalıp qisqarǵan bir yáki eki quramlı adam atlarınan jasaladı: *Tursımuratov* (Tursı- n-murat), *Erbosınov* (Erbo-l-sın), *Mamutov* (Ma-x-mud) hám t.b.

b) ayırım morfema yamasa buwınları túsip qalıp qisqarǵan adam atlarınan jasaladı: *Qalqorazov* (Qal-lı-qoraz) hám t.b.

v) sońǵı komponenti qisqarǵan qospa adam atlarınan jasaladı: *Ábdiev* (Ábdinásır), *Bazarov* (Bazar-bay), *Islamov* (Islam-bek) hám t.b.

G) dáslepki komponenti qisqarǵan qospa adam atlarınan jasaladı: *Nasırov* (Ábdinásır), *Sheripov* (Muhammed-sherip) hám t.b.

Adam atlarınıń qisqarıw qubılısına ilimpazlar eki túrli kóz qarasta bolıp, antroponimikada bul haqqında unamlı hám unamsız pikirler bildirilgen. Tilge kerı tárepi, adam atlarınıń hár túrli formalarda aytılıwı, ismlerdiń qisqarıwı bir ismniń

¹ Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. М., 1969, 127-бет.

hárqıylı variantlarınıń payda bolıwına sebep bolıwı yamasa adam atları hám familiyalarınıń imlası turaqlı bolıwına belgili dárejede kesent etiwi múmkin. Degen menen, bizińshe, adam atlarınıń qısqarıwı, sol tildiń fonetika-morfologiyalıq nızamlıqlarına say ámelge asqanlıqtan, bul qubılıs ózinde tillik ózinshelikti sáwlelendiriwi, hátteki xalıqlıq dástúrlerdı alıp júre alıwı múmkin.

ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. *Бегматов Э.* Антропонимика узбекского языка. АКД. Ташкент, 1965, 21-бет.
2. Сайымбетов О.Т. Қарақалпақ тилиндеги меншикли адам атлары. Нөкис, «Билим», 2000, 42-бет.
3. *Суперанская А.В.* Структура имени собственного. Фонология и морфология. М., 1969, 127-бет.